

PRIKAZI I OCJENE

*Putovima europske nematerijalne baštine u 21. stoljeću: sv.
Martin, simbol dijeljenja*
*Sur les chemins européens du patrimoine immatériel au XXIe
siècle: saint Martin, symbole du partage*

Antonija Zaradija Kiš i Ines Sabotič (ur.)

Zagreb: Institut za etnologiju i folkloristiku – Kulturni centar sv.
Martin – Hrvatska, 2016., 392 str.

U povodu predsjedanja Kulturnoga centra sv. Martin – Hrvatska tek uspostavljenom Europskom mrežom kulturnih centara sv. Martin, Institut za etnologiju i folkloristiku, Kulturni centar sv. Martin – Hrvatska i Hrvatsko katoličko sveučilište 4. i 5. listopada 2013. organizirali su peti međunarodni znanstveno-stručni skup posvećen martinskoj europskoj tradiciji nazvavši ga *Putovima europske nematerijalne baštine u 21. stoljeću: sveti Martin, simbol dijeljenja*. Skup je organiziran u okviru znanstvenoga projekta *Hrvatska nematerijalna kulturna baština, društveni identiteti i vrijednosti* (br. 09/59, voditelj: dr. sc. Tvrtko Zebec) Hrvatske zaklade za znanost. Na skupu, koji se održavao u Zagrebu i Dugome Selu, okupili su se domaći i inozemni znanstvenici iz različitih područja (etnologije, etnomuzikologije, povijesti, filologije, povijesti umjetnosti itd.). U svojim su izlaganjima propitivali kako u 21. stoljeću ponovno iščitati život sv. Martina i njegov čin milosrđa, gdje je mjesto hrvatske martinske baštine u kontekstu europske tradicije sv. Martina, kako živjeti, razumjeti i pronositi glavnu poruku sv. Martina (dijeljenje kao zajedničku vrijednost) te kako implementirati martinske vrijednosti u okviru kulturnoga itinerara.

Budući da je službeni jezik znanstvenoga skupa bio francuski, zbornik je pisan dvama jezicima – radovi domaćih sudionika pisani su hrvatskim jezikom te imaju opširan sažetak na francuskome jeziku, a prilozi stranih sudionika pisani su francuskim jezikom te imaju opširan sažetak na hrvatskome jeziku. Urednice su Antonija Zaradija Kiš i Ines Sabotič, a knjiga je tiskana u biblioteci Nova etnografija, u Zagrebu 2016. godine.

Vođeni martinskim promišljanjima, dijelimo/predstavljamo jedinstvenu kompilaciju znanstvenih priloga o važnosti nematerijalne baštine u 21. stoljeću te razvijanju svijesti o njoj na primjeru kulta i tradicije sv. Martina, redovnika i tourskoga biskupa iz 4. stoljeća.

Uz predgovor (*Riječ prije ~ Avant-propos*) zbornik sadržava 15 znanstvenih rasprava podijeljenih u 6 poglavlja: *Uvodna promišljanja ~ En introduction* (17–

48), *Iz života sv. Martina ~ Sur la vie de saint Martin* (53–95), *Iz jezične i književne martinske tradicije ~ Tradition linguistique et littéraire* (99–173), *Sv. Martin u etnološkim promišljanjima ~ Réflexions ethnologiques sur saint Martin* (177–212), *O martinskom kultu i svetištima ~ Sur le culte et les sanctuaires martiniens* (217–331) te *Sveti Martin i dijeljenje ~ Saint Martin et le partage* (336–371). Iza adresara sudionika skupa i zahvale organizatorima te svima ostalima koji su na bilo koji način doprinijeli organizaciji skupa, slijedi 16 stranica s fotografijama hrvatskih crkava i kapela posvećenih sv. Martinu, svojevrsnim pozivnicama čitateljima za upoznavanje putova hrvatske martinske baštine. Između poglavlja nalaze se likovni prilozi s motivom sv. Martina. Njima se željelo »istaknuti motiv martinskoga milosrđa, kojemu nisu mogli odoljeti ni hrvatski slikari 20. stoljeća«.

Prvo poglavlje knjige sastoji se od samo jednoga rada – Antonija Zaradija Kiš piše o *Tradiciji sv. Martina u kontekstu hrvatske nematerijalne baštine*. Autorica pregledno predočuje tradiciju sv. Martina na hrvatskome prostoru općenito (o kojoj, uz ostalo, svjedoči više od dvjesto martinskih svetišta koja su nastajala od 6. do 21. stoljeća), osvrće se na »najdragocjenije podatke o snazi kulta sv. Martina« kroz onomastičku građu, ističe raznolikost martinskih pučkih običaja, donosi odraze tradicije sv. Martina u hrvatskoglagoljskim rukopisima, a prilog završava hrvatskim pučkim martinskim nazivljem koje prepoznajemo u svijetu flore i faune. Rad Antonije Zaradije Kiš onomastičarima je osobito zanimljiv. U *Onomastičkim napomenama*, kako autorica naslovljava jedno od poglavlja svojega rada, toponimskim potvrdama oprimjeruje slavensku metatezu likvida koja je zasvjedočena u ograničenu broju dalmatinskih hagiotoponimima (npr. ojkonomi *Mratovo*, *Sumratin*; oronimi *Mratin/Mratinja/Mratinska glavica*) te donosi brojne potvrde s čitavoga hrvatskog područja koje pripadaju mlađoj (nemetateziranoj) fazi u razvoju hrvatskoga jezika (npr. ojkonomi *Martići*, *Martijanec*, *Martinac*, *Martinci*, *Martin*, *Martinska Ves*, *Martinovo Selo*; oronimi *Martin breg*, *Martin brdo*, *Martinjak*, *Martinščak*; hidronimi *Martijanšek*, *Martinec*, *Martinovo vrelo*, *Martinovica*, *Martinščica*). Ime sv. Martina pronosi se i kroz antroponimiju – već na Bašćanskoj ploči spominje se poslanik *Mratin*, po Dalmaciji se nailazi na prezimena *Mratinić*, *Mratinović*, *Mratović*, a širom Hrvatske brojne su potvrde osobnih imena *Martin* i *Martina* te prezimena temeljenih na svetčevu imenu: *Martinac*, *Martinec*, *Martinčević*, *Martinčić*, *Martini*, *Martinić*, *Martinko*, *Martinković*, *Martinov*, *Martinušić*...

Sljedeće poglavlje započinje Bruno Judic prilogom *L'itinéraire martinien de Venance Fortunat (Martinski put Venancija Fortunata)* o putovanju talijanskoga pjesnika Venancija Fortunata iz 6. stoljeća. Fortunat je autor četveroknjžja *Životopis sv. Martina*. Na svojim putovanjima – od Ravenne do Galije – Fortunat većim dijelom slijedi itinerar samoga svetog Martina. Drugi prilog u ovome poglavlju *Monachisme d'Aquilée: le côté illyrien – méconnu – de Saint Martin* (Monaš-

tvo Akvileje: nepoznata ilirska strana sv. Martina) potpisuje Alessio Persic, koji u njemu promišlja o Akvileji kao prostoru širenja kulta sv. Martina od 5. do 7. stoljeća, dakle prije dolaska Lombarda. Autor se na kraju rada pita je li moguće da se i na hrvatskome prostoru već tako rano proširio svetčev kult.

Filolozima vrlo zanimljivo poglavlje, naslovljeno *Iz jezične i književne martinske tradicije*, započinju Vesna Badurina Stipčević i Marinka Šimić iz Staroslavenskoga instituta radom *Hrvatskoglagoljska legenda o sv. Martinu*. Ta se legenda nalazi u sanktoralima naših šest brevijara iz 14. i 15. stoljeća. Tekst je legenda o sv. Martinu u hrvatskoglagoljskim brevijarima pisan crkvenoslavenskim jezikom hrvatske redakcije (s neznatnim čakavskim utjecajem). Autorice zaključuju da je prevoditelj bio pod jakim utjecajem latinske sintakse, da je jezično najarhaičniji tekst u *4. vrbničkom* i *1. ljubljanskom brevijaru* (rukopisima sjeverne skupine glagoljskih liturgijskih kodeksa) te da je među sjevernom i južnom skupinom naših prijevoda »bilo više matica koje su se međusobno ukrštale, a to znači da je postojao znatno veći broj brevijara od onoga što nam se sačuvalo do danas«. U prilogu *Etnolingvistički pristup blagdanu sv. Martina na hrvatskom govornom području* Sanja Vulić posvetila se hrvatskim imenima blagdana sv. Martina te nazivlju, frazemima i rugalicama u kojima se pojavljuje ime sv. Martina ili njegova blagdana u hrvatskim narječjima, dijalektima i mjesnim govorima. Nakon vrlo iscrpnoga prikaza brojnih širom hrvatskoga govornog područja prikupljenih potvrda, dolazi do zaključka da postoje nazivi i frazemi vezani uz štovanje i blagdan sv. Martina te nazivi, frazemi i rugalice koji su formalno proizašli iz svetčeva imena, a sadržajno su vezani uz običaj iz pretkršćanskoga vremena koji se obilježavao u istome dijelu kalendarske godine. Marjetka Golež Kaučič u prilogu *„Psi i zmije slušaju me, ali čovjek...“: sv. Martin i životinje* na temelju novih spoznaja folkloristike, etnologije, kritičke animalistike i filozofije revalorizira legendu o sv. Martinu i guskama, proučava uzroke njezina nastanka te posljedice karakterizacije animalnoga i ljudskoga u toj legendi.

Poglavlje *Sv. Martin u etnološkim promišljanjima* započinje Sándor Horváth s prilogom *Sveti Martin u Crkvi i narodu u zapadnoj Panoniji*. Autor opisuje štovanje sv. Martina u Sambotelu (mađ. Szombathely), razmatra njegovo štovanje u Crkvi zapadne Panonije te zaključuje »da su se današnji običaji, kao i oni koji su se očuvali u našem kraju do sredine 20. st. dok su postojali seoski pastiri, razvili iz ranoga srednjovjekovnog kulta sv. Martina, osobito iz blagoslova njemu u čast«. Melanija Belaj u radu *Martinje – o običajima u hrvatskoj vinogradarskoj tradiciji na dan sv. Martina* opisala je običaje obilježavanja blagdana sv. Martina u vinogradarskoj kulturi, i to uglavnom u sjeverozapadnome dijelu Hrvatske. Upozorila je na komercijalizaciju martinskoga obreda koja, ako se referira na povezanost s vinogradarskom kulturom, »i nije toliko loša«. Ipak, u nedostatku spomenute referencije »postaje neukusnom parodijom«.

Peto poglavlje – *O martinskom kultu i svetištima* – sadržava pet priloga od kojih je prvi *Hic natus est: une continuité des cultes à Savaria-Szombathely (de saint Quirin à saint Martin)* (*Hic natus est: postojanost kultova u Sabariji /od sv. Kvirina do sv. Martina/*). Autori Ferenc Tóth, Gábor Kiss i Balázs Zágorhidi Czigány raspravljaju o sv. Martinu i njegovu kultu u Sabariji te dolaze do zaključka da martinski kult nije bio rezultat lokalne tradicije u doba kad je mjesto postalo dio velike kršćanske zajednice u 9. stoljeću. Nakon preglednoga prikaza vinograda kao povijesnoga, zemljopisnoga, kozmologijskoga, ženskoga, onostranoga i svetoga mjesta, Lidija Bajuk u članku *Sveta vinska gora – kozmogonijsko mjesto zajedništva i dijeljenja* zaključuje da su »u kršćanskom susretanju, prilagođavanju i preoblikovanju poganskih obilježja iz godišnjih stočarskih i poljodjelskih blagdana prepoznatljive krhotine napuštenih kozmogonijsko-eshatoloških predodžbi« (...) te da »vinograd predstavlja sveto mjesto periodičkog okupljanja, zajedništva i dijeljenja unutar šire obiteljske i lokalne društvene zajednice i na hrvatskom području«. Juraj Belaj u prilogu *Sveti Martin nad Dugim Selom u procesima simbolizacija prostora* piše o sv. Martinu, zaštitniku i titularu ruševne crkve koja se nalazi u zaseoku Prozorje na Martin-bregu, sjeverno od Dugoga Sela stavljajući fokus rada na procese simbolizacije prostora u kojima je korišteno ime sv. Martina, odnosno njegove značajke. Autor razmatra poziciju sv. Martina u Dugome Selu kroz razdoblje jugoslavenskoga komunizma (tada je sv. Martin bio marginalizirana i prešućivana tema), razdoblje intenzivnoga nacionalnog zanosa 1990-ih (religija se veže uz nacionalni identitet; ožvijen je kult sv. Martina; trend martinizacije – imenom sv. Martina imenuju se prodavaonice, gostionice, galerije, radijska postaja...) te razdoblje pristupanja Hrvatske Europskoj uniji (crkva na Martin-bregu i Dugo Selo umreženi su s europskim mjestima svetomartinske tradicije u europski kulturni itinerar koji slijedi putove sv. Martina). Onomastičare će već svojim naslovom – *Sv. Martin ad fines: nekoliko opažanja o martinskoj hagiotopografiji u južnim područjima Gorskoga arhiđakonata* – privući rad Trpimira Vedriša. Polazeći od bipolarne slike očuvanosti martinske materijalne baštine u Republici Hrvatskoj (priobalno područje i sjeverozapadna Hrvatska), autor upozorava na postojanje desetak srednjovjekovnih (do danas, nažalost, nesачuvanih) crkava posvećenih sv. Martinu u sjeverozapadnoj Bosni, na području nekadašnje Zagrebačke biskupije (koja je do pojave Osmanlija i pada Bosne obuhvaćala Dubički, Sanski i Vrbaški kotar). To je područje u kulturnome i administrativnome smislu činilo jedinstven prostor s područjem srednjovjekovnoga Gorskoga arhiđakonata (današnja Banovina). Na potonjemu je području, o čemu svjedoče popisi župa Zagrebačke biskupije 1334. i 1501., bilo 11 crkava s titulatom sv. Martina. Vedriš zaključuje da bi »Gorski odvojak« mogao predstavljati kariku u prostornome povezivanju kontinentalne Hrvatske s jadranskom te širenje martinske mreže na područje Banjalučke biskupije. Niz priloga ovoga poglav-

lja završava Danko Šoureka radom *Kapelica sv. Martina u Vlačkoj ulici i svečevi prikazi u Zagrebu tijekom 17. i 18. stoljeća*. Autor na početku rada daje pregled prikaza sv. Martina u zagrebačkoj katedrali (danas svedenih samo na svetčev kip u svetištu) kratko se osvrćući na njihov umjetnički i ikonografski kontekst. Slijedi dio posvećen kapelici iz naslova, sagrađenoj sredstvima koja je oporučno ostavio za tu namjenu biskup Borković. Kroz kanonske vizitacije autor prati promjene u unutrašnjemu i vanjskome izgledu zdanja zaključujući da »svoj današnji izgled unutrašnjost kapelice sv. Martina duguje uređenju s početka 20. stoljeća« – kapelica je produžena prema jugu, u svetištu je postavljen novi oltar, a u njegovu je središnju nišu postavljena oltarna pala s prikazom sv. Martina (rad Celestina Medovića).

U posljednjemu poglavlju, naslovljenu *Sveti Martin i dijeljenje*, Suzana Marjanić u prilogu *Stopa sv. Martina i kao ekološka (zelena) i etička stopa* promatra suvremene umjetničke, etičke, ekološke i kulturno-turističke teme kroz pojedine predaje i rituale vezane uz sv. Martina. Knjiga završava prilogom Tvrtka Zebeca *UNESCO-ovi sveci*. Kratak prikaz nekih svetkovina koje su na UNESCO-ovu popisu svjetske baštine prethodi navođenju osnovnih kriterija za izbor nematerijalne kulturne baštine koja zaslužuje globalnu prepoznatljivost te osvrćući na tradicije štovanja sv. Martina uz težnju da se sastavi multinacionalna nominacija za njihov upis na popis nematerijalne kulturne baštine čovječanstva.

Autori prikazanoga zbornika svojim su radovima upozorili na specifičnosti te opisali bogatstvo martinske baštine u Hrvatskoj i Europi nastavljajući znanstvena propitivanja kulta i tradicije sv. Martina koji su urasli u kulturu europskih naroda.

Projekt *Kulturni itinerar Sveti Martin, Europljanin, simbol dijeljenja s drugima, zajednička vrijednost* Vijeća Europe i Instituta kulturnih itinerara kao opći dugoročni cilj naglašava promišljanje, promicanje i revalorizaciju martinske materijalne (crkve, kapele i sl.) i nematerijalne baštine (običaji, pjesme i sl.). Jedan od načina povezivanja lokaliteta martinske tradicije – poput Szobmathelya (rodno-ga grada sv. Martina), Pavije (grada gdje se sv. Martin školovao), Toursa (grada gdje je svetac biskupovao) te velikoga broja drugih mjesta širom Europe koja su izravno ili posredno povezana sa životom i tradicijom sv. Martina – jest postavljanje *Stope sv. Martina*. Riječ je o suvremenome umjetničkom djelu, reljefu francuskoga akademskog kipara Michela Audiarda koji pronosi ideju kretanja, dijeljenja i zajedništva. Ovaj interdisciplinarni zbornik može se, uz već postavljenih 17 stopa u Hrvatskoj, smatrati još jednom stopom u očuvanju baštine sv. Martina.

Martina Bašić